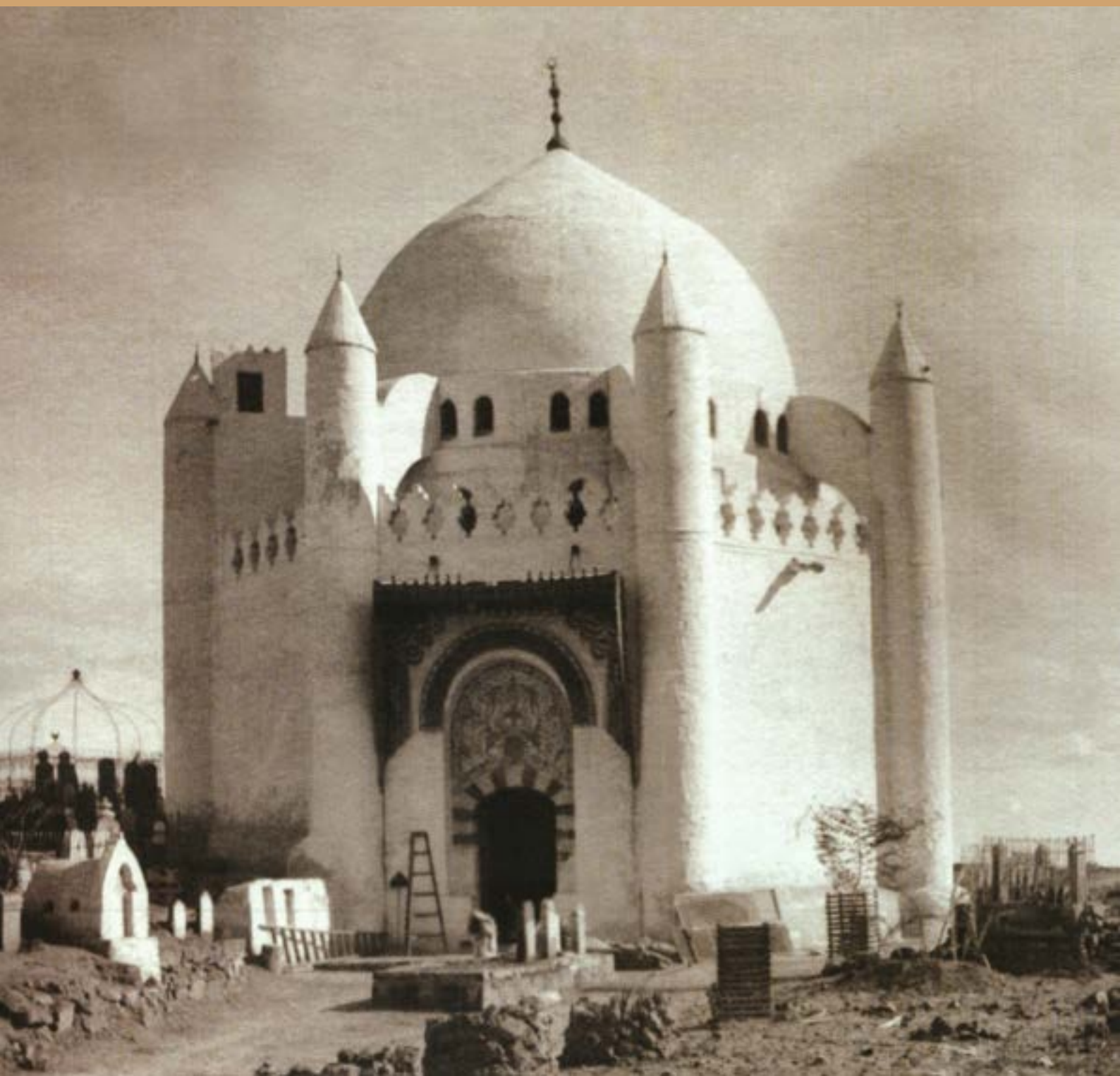

گزارش راهبردی
راهکار احیای حرم مطهر بقیع

اردیبهشت ۱۴۰۰

گروه مطالعات بقیع

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُم

جَاءَكُمْ مُسْتَجِيرًا بِكُمْ قاصداً إِلَى حَرَمِكُمْ مُتَقَرِّباً إِلَى مَقَامِكُمْ مُتَوَسِّلاً إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِكُمْ

(فرازی از زیارتنامه ائمه بقیع)

گزارش راهبردی راهکار احیای حرم مطهر بقیع اردیبهشت ۱۴۰۰

■ تهیه شده توسط گروه مطالعات بقیع انجمن میراث اسلامی

مدیریت اتاق‌های فکر: سیدمحمدحسین مرتضوی، امیرمهدی مناقبی
مدیر اتاق فکر اجتماعی: محمدجواد قدوسی
دبیر اتاق فکر اجتماعی و تدوین گزارش: علیرضا رحمانی
ویراستاری: موسسه ویراستاران، مهدی صالحی
صفحه‌آرایی: علی‌اکبر محمدخانی
باتشکر از (به ترتیب الفبا):
لادن احمدیان هروی، پیمان اسحاقی، محسن حمیدزاده، هاشم سمتی
حمیدرضا فرحزادی، بتول فیروزان، محمدرضا کلاتتری، سیدرضا لواسانی
سوده منصوری، سید مرتضی هاشمی

 www.baqigroup.ir

 contact@baqigroup.ir

 [baqi.s.g](https://www.instagram.com/baqi.s.g)

این سند با مشارکت و همفکری متخصصانی از ۱۹ رشته علوم انسانی
تهیه شده است.

عکس روی جلد تصویر سردر ورودی حرم مطهر ائمه بقیع علیهم‌السلام می‌باشد.
استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع، بلامانع است.

گروه مطالعات بقیع

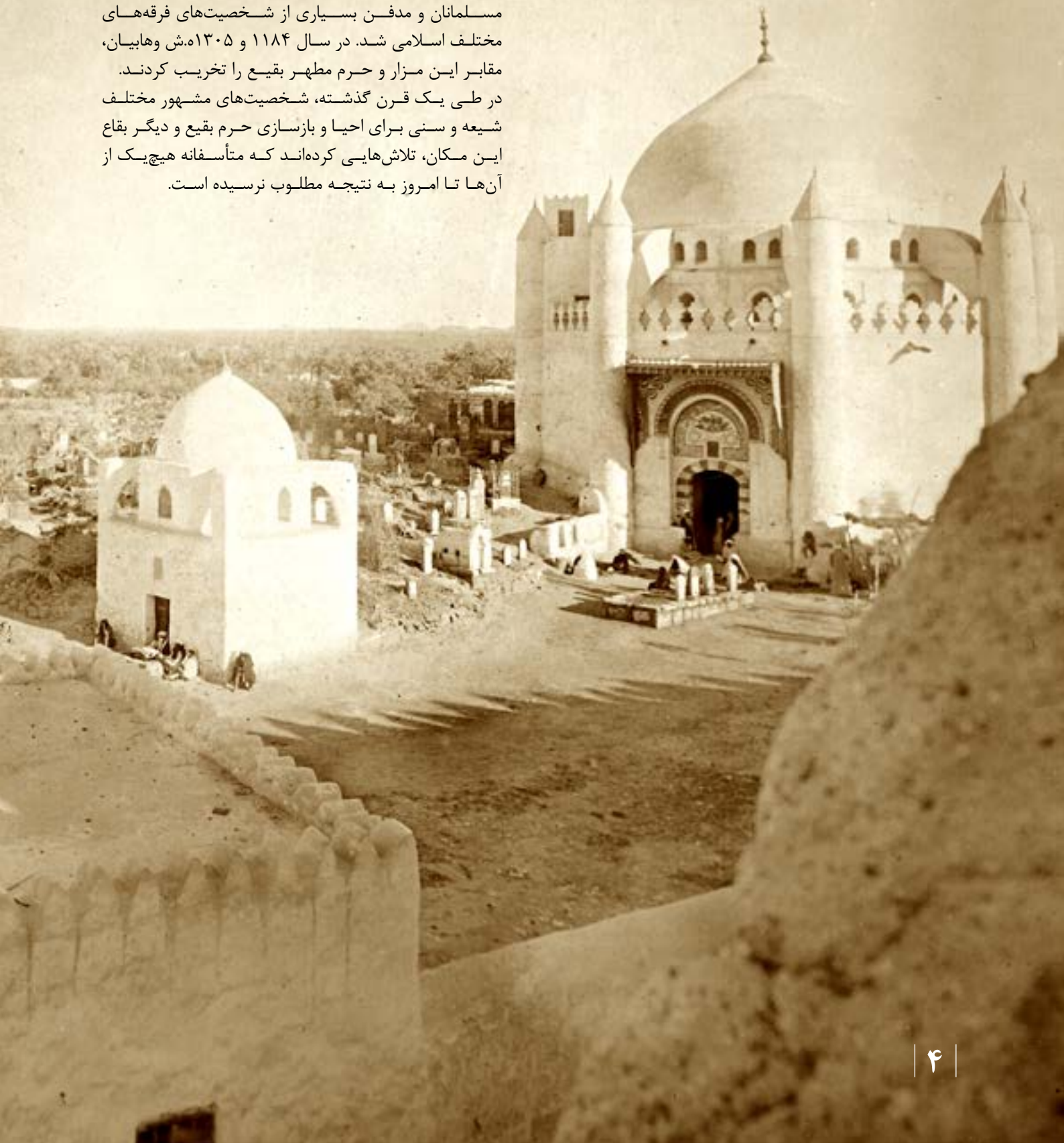
انجمن میراث اسلامی
مطالعات و احیای میراث اسلامی

فهرست

- مقدمه ۴
- مسئله چیست؟ ۵
- هدف چیست؟ ۶
- راهبرد احیای حرم مطهر بقیع چیست؟ ۹
- چه کارهایی نباید کرد؟ ۱۱
- کدام کارهای اجرایی را می‌توان انجام داد؟ ۱۳

مقدمه

چهار امام شیعیان، امام حسن مجتبی، امام زین‌العابدین، امام باقر و امام صادق (علیهم السلام) در مزاری مجاور شهر قدیم مدینه که به نام بقیع معروف گشت، به خاک سپرده شدند. در طول تاریخ، بقیع زیارتگاه مسلمانان و مدفن بسیاری از شخصیت‌های فرقه‌های مختلف اسلامی شد. در سال ۱۱۸۴ و ۱۳۰۵.ش وهابیان، مقابر این مزار و حرم مطهر بقیع را تخریب کردند. در طی یک قرن گذشته، شخصیت‌های مشهور مختلف شیعه و سنی برای احیا و بازسازی حرم بقیع و دیگر بقاع این مکان، تلاش‌هایی کرده‌اند که متأسفانه هیچ‌یک از آن‌ها تا امروز به نتیجه مطلوب نرسیده است.

مسئله چیست؟

حرم ائمه (علیهم السلام) برای شیعیان قداست بسیاری دارد. در گذر تاریخ و در جریان درگیری‌های چند سال اخیر با گروه‌های تکفیری و داعشی، شیعیان نشان دادند که برای حفظ حرم‌های اهل بیت (علیهم السلام) از جان و مال خویش دریغ نخواهند کرد. اما حرم مطهر بقیع وضع متفاوتی پیدا کرده است. از آنجاکه مدت زیادی از تخریب کامل آن حرم شریف می‌گذرد، گویی اوضاع فعلی در آنجا عادی شده است. تصویری که شیعیان از آن مکان مقدس به خاطر می‌آورند، تصویر مکانی تخریب‌شده است نه تصویر یک حرم؛ لذا در فضای ذهنی نیز همگان وضع فعلی این مکان را پذیرفته‌اند. اگر تصویر بنای پیشین حرم مطهر بقیع در سال ۱۳۸۸ ه.ش منتشر نمی‌شد، شاید امروز، به مراتب بیشتر از این مسئله غفلت می‌شد.

حال این سؤال مهم این است: برای احیای آن حرم مطهر، چه اقدام مؤثری می‌توان انجام داد؟ راهکار احیای آن بنای مقدس چیست؟

هدف چیست؟

هدف، احیای معنوی و کالبدی حرم مطهر بقیع است.

احیای معنوی: حرم مطهر بقیع باید جایگاه متناسب خود را در اذهان شیعیان و اهل سنت باز یابد. به علت تخریب بنای حرم مطهر و فعالیت‌های گسترده وهابی‌ها، متأسفانه جایگاه معنوی و فرهنگی آن دچار آسیب جدی شده است. برای مثال، در زمینه اجرای آداب و مناسک و دیگر عرصه‌هایی که از جنبه‌های فرهنگی باید در هر زیارتگاه بروز و ظهور داشته باشد، این حرم بین زائران و علاقه‌مندان خود آسیب جدی دیده است. فارغ از بحث مسلمانان، آن مکان مقدس و بنای تخریب‌شده آن باید به‌عنوان میراث فرهنگی و تاریخی اسلام و عربستان به رسمیت شناخته شود.

بقاع و قبور، کاهش مزاحمت‌ها و... این اقدامات برای کوتاه‌مدت مفید بوده و در پی آن، باید فعالیت‌ها برای احیای کالبدی ادامه یابد.

۳ توسعه مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله و سلم)

به حرم مطهر بقیع

یکی از راهکارهای دیگر برای خروج حرم مطهر بقیع از وضع ناگوار فعلی، توسعه مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله و سلم) به حرم مطهر بقیع است. یعنی حرم بقیع داخل مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله و سلم) قرار بگیرد و تابعی از فضای آن باشد. باتوجه‌به نبود اعتماد به طراحان و سیاستگذاران عربستان سعودی، طرح احتمالی آن‌ها برای حرم مطهر بقیع ممکن است به‌مراتب از شرایط فعلی برای شیعیان ناگوارتر باشد و احتمال بروز مشکلات در این راهکار بسیار بالا خواهد بود.

برای احیای این حرم مطهر می‌بایست توجه کرد که بنای آن در کنار مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله و سلم) بوده و طرح پیشنهادی، باید سنخیتی با آن فضا و فرهنگ معماری عربستان داشته باشد. پیشنهاد برخی طرح‌های شیعی، مشابه بقیه حرم‌های اهل بیت (علیهم السلام) فارغ از ممکن نبودن، باعث می‌شود ذی‌نفعان از اجماع بر طرح واحد دور شوند.

احیای کالبدی: می‌بایست بنای مناسب آن حرم مطهر ساخته و حفظ شود. برای احیای بنای حرم چند راهکار را می‌توان تصور کرد:

۱ بازسازی بنای تاریخی و تخریب‌شده حرم

به نظر می‌رسد بهترین راهکار برای بازسازی حرم مطهر بقیع، احیای همان بنای تاریخی تخریب‌شده باشد. احیای آن بنای قبلی این مزایا را دارد:

- احتمال بروز نزاع‌های فرقه‌ای و اختلاف‌نظر راجع به بنای آن حرم را کاهش می‌دهد؛ چراکه آن بنا تاریخی بوده و به مردم عربستان و جهان اسلام متعلق بوده است.
- ایجاد اتفاق نظر بر روی آن طرح بین کنشگران شیعه آسان‌تر خواهد بود.

- باتوجه‌به جنبه تاریخی آن و دخالت‌نداشتن شیعیان در طراحی بنا، حفظ آن در بلندمدت ممکن خواهد بود.

احیای بنای تاریخی بهتر می‌تواند نهادهای و کنشگران بین‌المللی و غیراسلامی را با این طرح همراه سازد.

۲ بهبود مختصر اوضاع فعلی حرم

بهبود اوضاع فعلی حرم، به‌عنوان هدفی کوتاه‌مدت، بسیار مطلوب است و برای ادای احترام زائران به چهار امام همام، زمینه را اندکی مناسب‌تر می‌کند؛ انجام اقداماتی مانند ساخت سایه‌بان، نشاندار کردن

سناریوهای احیای کالبدی

رویکرد	غیر تنش‌زا	امکان ایجاد اتفاق نظر بین ذی‌نفعان	امنیت در بلندمدت	همراه‌سازی نهادهای بین‌المللی	قابل دسترسی در کوتاه‌مدت
بازسازی بنای تاریخی	*	*	*	*	
بهبود مختصر اوضاع فعلی حرم	*	*	*		*
توسعه مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله و سلم) به حرم مطهر بقیع			*		*

راهبرد احیای حرم مطهر بقیع چیست؟

به جدول انتهایی گزارش مراجعه کنید. شایان ذکر است که اقدامات پژوهشی و حقوقی در این سند، با هدف و در مسیر احیای معنوی تعریف شده است. انتظار ما از اقدامات حقوقی، به صورت خاص، مطرح کردن مسئله حرم مطهر بقیع در عرصه‌های گوناگون است. ما نسبت به الزام آور نبودن دست‌آوردهای حقوقی واقف هستیم.

پس از احیای معنوی، می‌توان از مطالبه برای احیای کالبدی سخن گفت. در آن حالت، این امکان خواهد بود که از راه‌های مختلف، با ذی‌نفعان رایزنی و در مسیر احیای بنای تاریخی آن حرم مقدس نیز تلاش شود. برای هدایت بهینه این جریان اجتماعی، پیشنهاد می‌شود ابتدا نخبگان و رهبران اجتماعی اقناع و همراه شوند و سپس به واسطه آن‌ها، توده‌های مردم در این مسیر قرار بگیرند. این اقناع و همراه‌سازی نخبگان و رهبران اجتماعی موجب می‌شود:

گفتمان احیای بقیع در سطحی مطرح شود که همراه‌سازی دیگر فرق اسلامی و جریان‌های بین‌المللی ساده‌تر شود.

مدیریت جریان اجتماعی به سمت تنش‌زدایی سهل‌تر شود.

گفتنی است که مسئله احیای حرم مطهر بقیع، در بین شیعیان باید به‌شکلی مطرح شود و اهمیت یابد که هر کس بر تأثیر اقدامات خرد خود آگاه باشد و در مسیر انجام وظیفه خود در قبال چهار امام معصوم (علیهم‌السلام) مدفون در بقیع تلاش کند.

برای احیای کالبدی حرم مطهر بقیع، ابتدا باید جایگاه معنوی آن در حد عالی احیا شود. شیعیان باید آنجا را به صورت یک حرم تمام‌عیار پذیرفته و آداب زیارت آن مکان مقدس را متناسب با شأن آن به جا آورند. اهل سنت نیز از اهمیت تاریخی و قداست آن مکان مقدس آگاهی کافی داشته باشند و جامعه جهانی هم در حد مقدور با پیشینه و ارزش فرهنگی تاریخی بقیع بیشتر آشنا شود.

برای احیای معنوی جایگاه حرم مطهر بقیع، چند دسته اقدام می‌توان انجام داد:

اقدامات اجتماعی

راهبرد: همراه‌سازی مسلمانان و جامعه جهانی در جهت احیای حرم با تکیه بر کنش نخبگان و جامعه شیعه؛

اقدامات پژوهشی

راهبرد: ارتقای بقیع به عنوان یک موضوع پژوهشی مهم و افزایش کمی و کیفی پژوهش‌ها در جوامع علمی؛

اقدامات حقوقی

راهبرد: مطرح کردن حرم مطهر بقیع ذیل عناوین و نهادهای حقوقی و میراثی بین‌المللی.

* برای مطالعه اقدامات پیشنهادی اجتماعی و پژوهشی،

چه کارهایی نباید کرد؟

۱ تنش‌زایی

حرم مطهر بقیع در خاک کشور عربستان است که اکثر جمعیت آن از اهل سنت هستند. وهابیان نیز نفوذ زیادی در سطوح مختلف قدرت در آن کشور دارند. برای دستیابی به احیای کالبد حرم مطهر بقیع باید به فرهنگ، قوانین، عقاید، روابط قدرت و دیگر مسائل آن کشور نیز به‌طور جدی توجه کرد.

احیای حرم مطهر بقیع در صورتی محقق خواهد شد که دولت و ملت عربستان آن را به رسمیت بشناسند. هر قدر روابط کشورها و شخصیت‌های شیعه با مقامات سیاسی و رجال مذهبی عربستان نزدیک‌تر شود، تحقق این هدف مقدس نیز نزدیک‌تر خواهد شد. در این میان، برای احیای حرم مطهر بقیع، بهبود روابط ایران و عربستان و ارتباط‌گیری رهبران شیعه ایران و عراق با رجال عربستان اهمیت بسزایی دارد. باید گفت که پذیرش و رضایت مردمان آن سرزمین از احیای حرم مطهر بقیع، در حفظ امنیت بلندمدت آن بنای مقدس بسیار مهم خواهد بود.

۲ درگیر کردن شیعیان عربستان

شیعیان عربستان، به‌عنوان یک اقلیت در این کشور، با انواع فشارها و محدودیت‌های گوناگون مواجه هستند. اقدامات و فعالیت‌های مربوط به احیای حرم مطهر بقیع باید به‌گونه‌ای طراحی و اجرا شود که کمترین آسیب و حاشیه را برای شیعیان عربستان ایجاد کند و ایشان را وارد نزاع‌های داخلی نکند.

۳ ترویج تصویر فعلی (تخریب‌شده) حرم مطهر بقیع

باید از ترویج و پررنگ‌تر کردن تصویر تخریب‌شده حرم مطهر بقیع، به‌عنوان تصویر اصلی آن حرم، پرهیز کرد. تمرکز بر تصویر فعلی و استفاده از ظرفیت‌های احساسی منفی و منفعلانه درباره این مکان، در بلندمدت به شکل‌گیری تصویر ناصحیح از اوضاع این حرم مطهر منجر شده است. در مسیر احیای این حرم، باید از این رویکرد اجتناب کرد و تصویری بنای آن حرم را جانشین تصویر ذهنی فعلی کرد.

۴ فرقه‌گرایی

باتوجه به جغرافیایی که حرم مطهر بقیع در آن قرار دارد، نمی‌توان آنجا را به‌صورت مکانی صرفاً شیعی مطرح و متمایز کرد و در پی احیای آن نیز بود.

باتوجه به عوامل ذیل، می‌توان حرم مطهر بقیع را مسئله‌ای اسلامی و نه صرفاً شیعی مطرح کرد:

■ هم‌جواری حرم مطهر بقیع با مسجدالنبی (صلی الله علیه و آله و سلم) و قرارگرفتن آن در شهر مدینه، زیارتگاه همه مسلمانان.

■ مشاهیر مدفون در بقیع، از فرق مختلف اسلامی.

■ فراوانی جمعیت اهل سنت در عربستان.

این نکات روشن می‌سازد که تنها از طریق اجماع با دیگر ذی‌نفعان و فعالان مؤثر غیرشیعی می‌توان به احیای کالبدی آن مکان مقدس دست یافت. طرحی که به مسائل دیگر ذی‌نفعان توجه کند و با عنوان مؤکد طرحی «اسلامی» مطرح شود، به احتمال زیاد به نتیجه نزدیک‌تر خواهد بود تا طرحی که صرفاً براساس مبانی و اهداف شیعی نگاشته و مطرح شده باشد.

۵ غیرممکن جلوه‌دادن احیای حرم

هیچ دلیل عقلی و دینی وجود ندارد که از غیرممکن بودن احیای حرم مطهر بقیع حاکمی باشد. شاید حواله‌دادن احیای آن حرم مطهر به زمان ظهور حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) نوعی شانه‌خالی کردن از وظیفه‌ای دینی باشد. برخلاف تصور برخی، شواهد تاریخی و تحلیلی وجود دارد که احیای آن حرم مطهر را کاملاً ممکن نشان می‌دهد. افرادی با ارائه تحلیل‌های نادرست، موجب سست شدن اراده کسانی می‌شوند که باید به وظیفه دینی خود عمل کرده و در حد خود مؤثر باشند.

در این راستا، توجه به چند نکته ضروری است:

- نزدیک به ۱۰۰ سال از تخریب آن حرم مطهر می‌گذرد. اگر در این مدت، فعالیت‌های مستمر و مؤثری با هدف احیا صورت می‌گرفت، آیا امروزه وضع فعلی حرم مطهر بقیع، در ساحت معنوی و کالبدی، این‌گونه بود؟
- براساس اطلاعات موجود، در این سال‌ها، برخی اقدامات و مذاکرات در جهت احیای حرم مطهر بقیع، به نتیجه نزدیک شده بودند. اگر احیای معنوی حرم در سطح خوبی محقق شده بود، آن اقدامات نتایج بهتری را به ارمغان می‌آورد.
- در بعضی دوره‌های تاریخی، فرصت‌های پیش‌بینی نشده و محدودی ایجاد می‌شود. اگر از پیش، زمینه‌های احیای حرم فراهم نشده باشد، آن فرصت‌های محدود نیز از بین خواهد رفت.
- دولت عربستان به جهت بهبود چهره جهانی خود رویکرد روزآمدتری نسبت به میراث فرهنگی درپیش گرفته است. این رویکرد به وضوح در سند ۲۰۳۰ این کشور قابل ملاحظه است.
- نسل جدید این کشور که بسیاری از آنها در کشورهای غربی تحصیلات خود را گذرانده‌اند و برخی هم تحت‌تاثیر فضای رسانه‌ای هستند، نگاه متفاوتی به مسائل میراثی و مذهبی دارند.

کدام کارهای اجرایی را می توان انجام داد؟

بعضی اقدامات اجتماعی

عنوان	اقدام
هم افزایی	ایجاد ستادهای هماهنگی فعالان عرصه احیای حرم مطهر بقیع
بانک اسناد و مدارک فرهنگی	گردآوری و طبقه بندی محصولات و مدارک و اسناد فرهنگی
انتشار ایده ها	انتشار ایده ها در بستر شبکه های اجتماعی با هدف ارتقای فعالیت های اجتماعی
ایجاد بستر فعالیت های اجتماعی	نگارش کتب تاریخی و اجتماعی برای مخاطبان عمومی شیعه
	راه اندازی وبگاه چندزبانه معرفی ائمه بقیع (علیهم السلام)
نسل آینده	راه اندازی وبگاه چندزبانه برای معرفی میراث تاریخی و فرهنگی بقیع
	برگزاری رویدادهای فرهنگی برای مخاطبان کودک و نوجوان
	یادکرد از بقیع در کتب آموزشی
	تولید محصولات مکتوب و تصویری برای مخاطب کودک و نوجوان
نشست های هم اندیشی	ایجاد بسته های آگاهی افزایی متناسب با ایام ولادت و شهادت ائمه بقیع (علیهم السلام)
	برگزاری هم اندیشی فعالان اجتماعی و مذهبی درباره بررسی راهکارهای احیای حرم مطهر بقیع

بعضی اقدامات اجتماعی

عنوان	اقدام
تولید محصولات فرهنگی	تدوین تاریخ شفاهی حرم و زیارت بقیع
	جمع‌آوری و تدوین اندیشه و رویکرد شخصیت‌های علمی، دینی، سیاسی و... درباره حرم مطهر بقیع
	تقویت جریان ادبیات و شعر با محوریت حرم مطهر بقیع
تولید محصولات هنری	تأسیس موزه حرم مطهر بقیع
	اعلام فراخوان و برگزاری نمایشگاه آثار هنرهای تجسمی و گرافیکی
	اعلام فراخوان داستان، ماهنگ، اینفوگرافی، شعار و...
تولید محصولات آیینی و مذهبی	تولید یادبودهای نفیس از حرم مطهر بقیع
	حضور نماد حرم مطهر بقیع در دیگر حرم‌ها
	راهنمای چندزبانه مصور حرم مطهر بقیع (دستنامه) به‌همراه زیارتنامه
	بسته تخصصی سخنرانان و مبلغان
	محصولات آیینی مرتبط با حرم مطهر بقیع برای استفاده در برنامه‌های مذهبی

بعضی اقدامات پژوهشی

عنوان	اقدام
مزیت‌سازی برای پژوهشگران	راه‌اندازی کتابخانه تخصصی حرم مطهر بقیع
	راه‌اندازی وبگاه جامع اسناد و داده‌های حرم مطهر بقیع
	تأسیس جایزه علمی معتبر برای بقیع‌پژوهی
	ارائه حمایت مالی و معنوی از پژوهش‌های برتر
مطرح‌کردن بقیع در گونه‌های مختلف پژوهشی	سفارش کتاب و مقاله به پژوهشگران معتبر در رشته‌های گوناگون
	فراخوان حمایت از پایان‌نامه در رشته‌های مختلف
جهانی‌سازی مسئله	ترجمه آثار به زبان‌های اصلی پژوهشی
	راه‌اندازی وبگاه‌های بقیع‌پژوهی به زبان‌های اصلی پژوهشی
	برگزاری نشست‌ها و همایش‌های علمی به‌صورت بین‌المللی
	حمایت از پژوهش‌های مرتبط با بقیع در مراکز علمی معتبر دنیا

گروه مطالعات بقیع

